
The paper presents the position of so-called «Gaullism» and «Atlanticism», different vectors in French policy on Iran. Also, article exhibits comparison between the West and the government of Iran on the one hand and the West and the Iranian opposition on the other. Important point is the question of U.S. influence on politics in France and Europe in general, and the impact of French policy on EU policy towards Iran. Analyzed issues refer to the Middle East and Iran Lobbies, Israel and Arab states Lobbies in France and the USA.

Iranian media's position is reviewed. French MFA's point of operating conditions of journalists and French foreign policy towards freedom of speech in Iran are considered.

Particularly, one of the most important issues that are raised is question of France position as important player on the world stage in transition to Atlanticism.

Key words: Iran's foreign policy, foreign policy of France, Nicolas Sarkozy, Gaullism, Journalism problem, Iranian media, freedom of speech.

УДК 007 : 304 : 659.3

О. О. Семенець

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВЛАДИ

У статті розглядаються проблеми реалізації політичної та соціальної влади в сучасних дискурсивних практиках сфери масової комунікації. Проаналізовані філософські та соціолінгвістичні аспекти проблеми. Особлива увага приділена питанню реалізації соціальної влади в персуазивному дискурсі.

Ключові слова: дискурсивна практика, персуазивний дискурс, політична та соціальна влада, мовні засоби впливу.

Дослідження процесів реалізації політичної та соціальної влади у сфері масової комунікації виявляє особливу актуальність проблеми владних механізмів, утілених у самій мовній системі, мовленні, у певному типі дискурсу. Звичне тлумачення мови як засобу комунікації в такому контексті може бути переінтерпретоване у світлі проблеми «мова як інструмент соціальної влади» (Р. Блакар). У зв'язку із цим релевантне поняття дискурсивних практик – типізованих способів реалізації мовленнєвої діяльності, здійснюваної відповідно до вимог певного типу дискурсу, що є загальноприйнятим у тій чи тій комунікативній сфері соціальної або професійної групи.

Аналіз проблеми реалізації політичної та соціальної влади в певних дискурсивних практиках вимагає розв'язання таких завдань: розгляд основних аспектів філософського осмислення проблеми «мова і влада», зокрема у філософії постмодернізму; узагальнення з позицій соціолінгвістики основних напрямів дії т.зв. владних механізмів мови; визначення в такому контексті найважливіших аспектів взаємодії між відправником та одержувачем повідомлення у сфері масової комунікації.

Співвідношення мови та соціально-політичної влади – один з найважливіших аспектів постмодерністських аналітик дискурсу. У дискурсі Мішель Фуко виявляє специфічну владу вимовляння, яка має у своїй основі силу дещо стверджувати. Говорити – значить мати владу говорити. І в цьому відношенні дискурс подібний до всього іншого в суспільстві: це такий самий об'єкт боротьби за владу.

Дискурс як частина соціокультурного контексту не може бути індиферентним відносно до влади: «Дискурси <...> раз і назавжди підкорені владі або налаштовані проти неї. Слід визнати складну й нестійку гру, в якій дискурс може бути одночасно й інструментом і ефектом влади, але також і перешкодою, опертям, точкою опору й відправним пунктом для протилежної стратегії. Дискурс і перевозить на собі й виробляє владу; він її підсилює, але також і підриває та піддає її ризику, робить її крихкою і дозволяє її блокувати» [1, с. 202].

Влада (*libido dominandi*), на переконання Ролана Барта, таїться в будь-якому дискурсі, навіть якщо він народжується у сфері безвладдя. «Дискурс влади – це дискурс переваги. І ми починаємо здогадуватися, що влада гніздиться в найтонших механізмах соціального обміну, що її втіленням є не лише Держава, класи й групи, але також і мода, розхожі думки, видовища, ігри, спорт, засоби інформації, родинні й приватні стосунки – влада гніздиться всюди, навіть у надрах того самого пориву до свободи, який жадає її викорінення: я називаю дискурсом влади будь-який дискурс, що породжує відчуття здійсненої провинності й, отже, відчуття вини у всіх, на кого цей дискурс спрямований. <...> Об'єктом, у якому від початку часів таїться влада, є сама мовна діяльність, або, точніше, її обов'язкове вираження – мова» [2, с. 546-547].

Мовна діяльність, на думку Р. Барта, подібна до законодавчої діяльності, а мова є її кодом. «Ми не помічаємо влади, яка таїться в мові, оскільки забуваємо, що мова – це засіб класифікації і що будь-яка класифікація є спосіб придушення: латинське слово *ordo* має два значення: «порядок» і «загроза» [2, с. 548].

Як зауважував Р. Якобсон, будь-яка природна мова визначається не стільки тим, що людина може за її допомогою висловити, скільки тим, чого людина не може не сказати. «Так, говорячи французькою, – пише Ролан Барт, – я змушений спочатку позначити себе в ролі суб'єкта і лише потім назвати виконувану мною дію, яка таким чином виявляється не більше, ніж моїм атрибутом <...> так само я завжди мушу вибрати між жіночим та

чоловічим родом <...> так само, виражаючи своє ставлення до іншого, я змушений користуватися або займенником *ти*, або займенником *ви*: у їхній емоційній чи соціальній нейтралізації мені відмовлено. Отже, в мові, завдяки самій її структурі, закладене фатальне відношення відчуження. Говорити або тим більше міркувати зовсім не означає вступати в комунікативний акт (як нерідко доводиться чути); це означає підкоряти собі слухача: вся мова цілком є загальнообов'язкова форма примусу» [2, с. 548-549].

У мові рабство і влада переплетені нерозривно, а людина є господарем і рабом мови водночас, пише Р. Барт. Це «раболіпство», закладене в мові, видається філософу дуже важливим для розуміння її природи. Відзначаючи плідність розмежування понять мови і дискурсу, яке йде ще від опозиції «мова/мовлення» Ф. де Соссюра, Ролан Барт наголошує на об'єднаності цих феноменів внутрішньою тенденцією до панування: «Мова і дискурс нероздільні, оскільки рухаються вздовж тієї самої осі влади» [2, с. 559]. Як мовна система встановлює «режим піднаглядної свободи», визначаючи чіткі норми поєднання фонем, слів, синтаксичних сполучень, – так і простір дискурсу регламентований мережею правил, обмежень, приписів і караючих норм.

Крім тяжіння самої мовної системи і влади дискурсу, людина також несе тягар соціальної влади, втіленої в мовних феноменах. Найяскравіше це виявляється у так званому персуазивному дискурсі, для якого домінантною є спрямованість на переконання, функція впливу, спонукування до певних дій чи впливу на свідомість співрозмовника.

Р. Лакофф визначає персуазивність як однобічну спробу або намір суб'єкта мовлення за допомогою засобів спілкування змінити поведінку, почуття, наміри або погляди адресата [3]. Реклама, пропаганда, політична риторика, судова промова, релігійна проповідь – яскраві зразки персуазивного дискурсу, однак ця ознака може виявлятися й у повсякденній побутовій розмові. Персуазивний дискурс реалізує той тип мовних актів, у якому, відповідно до концепції Дж. Серла, мета мовця полягає в спонуванні слухача до виконання певної дії, а отже, в намірі змінити світ з характерним напрямом пристосування між словами та світом – «зроби так, щоб світ відповідав словам» [4, с. 172].

У своїй праці «Стан постмодерну» Жан-Франсуа Ліотар, беручи за основу теорію мовних ігор як загальний метод дослідження, розглядає їх як засіб забезпечення соціального зв'язку. Усі мовні ігри передбачають ту чи ту, м'яку чи жорстку, форму терору, тобто вимагають від учасників операційності, взаємоспіврозмірності або ж відмови від участі в грі, підкреслює Ж.-Ф. Ліотар [5, с. 11].

У напрямі критичного дискурс-аналізу особливу увагу дослідників привертає дискурс «влади, поведінка якої відрегульована на гомеостазис» [5, с. 151], тобто на підтримання стабільного стану системи. Така поведінка, зазначає філософ, є терористичною. Під терором Ж.-Ф. Ліотар розуміє «ефективність, отриману від знищення або загрози знищення партнера, що вийшов з мовної гри, у яку з ним грають. Партнер мовчатиме або виражатиме схвалення не тому, що його спростували, а тому, що його погрожують відлучити від гри (існує багато видів позбавлення прав). <...> Система говорить: «Пристосовуйте ваші очікування до наших цілей, інакше...» (відомий парадокс Дж. Орвелла в романі «1984»: «Коли врешті-решт ви прийдете до нас, ви зробите це добровільно») [5, с. 151-152].

Особливо переконливо й безапеляційно виявляється влада в авторитарному дискурсі, за умов політичної диктатури в країні. Якщо Дж. Орвелл на основі вивчення соціальної та мовної практики реалізації соціалістичної ідеології будує свою антиутопію, змальовуючи картини можливого майбутнього людства, то, наприклад, Борис Пастернак намагається реалістично оцінити зміни, що відбувалися у ХХ ст., коли «головною бідою, коренем майбутнього зла була втрата віри в ціну власної думки. Уявили, що час, коли слідували навіюванням морального чуття, минув, що тепер треба співати із загального голосу й жити чужими, всім нав'язаними уявленнями». Настав час «володарювання фрази, спочатку монархічної – потім революційної» [6, с. 398]. Ця епоха «володарювання фрази» навіює свої схеми, стандарти, шаблони мислення, висловлення та поведінки.

Із цим пов'язана проблематика так званих владних механізмів мови. Процес мовного спілкування, на думку Р. Блакара, становить реалізацію влади, адже будь-яке, навіть нейтральне, використання мови передбачає вплив на світосприймання адресата, на структурування світу у свідомості одержувача повідомлення [7]. Р. Блакар уважає за необхідне виокремити чотири основні властивості мови, що формують підґрунтя її використання як «інструмента соціальної влади».

Значущим виявляється передусім сам вибір мовних засобів для передавання повідомлення. Р. Блакар наводить приклад: один з журналістів пише про *американську участь у справах В'єтнаму*, другий – про *американську агресію у В'єтнамі*. Відповідно в читачів формується цілком відмінне розуміння подій у В'єтнамі. Вибір слів у політичному та масово-комунікаційному дискурсі є надзвичайно важливим інструментом влади для структурування тої «дійсності», про яку йдеться, робить висновок учений.

Важлива також складність окремої мовної одиниці. Вербальна одиниця звичайно сприймається як єдине ціле, втім важливо пам'ятати, що «слово – це складний інструмент, який постає з окремих компонентів, оскільки мовець може використати або виділити різні компоненти по-різному» [7, с. 97]. Р. Блакар, зауважуючи, що в межах вербальної одиниці в процесі комунікації важливі принаймні три компоненти: референційна функція, асоціативний компонент значення, емотивний аспект, – зазначає, що в різних ситуаціях вони можуть бути використані по-різному. Так, у мові реклами референційна функція слова розчиняється й відходить на задній план, натомість емотивні компоненти слова, насамперед позитивні емоції, активно експлуатуються. Якщо навіть окрема мовна

одиниця – це «дуже складний і чутливий інструмент, на якому грає той, хто користується мовою», то ще складнішою виявляється тонка взаємодія слів у межах речення, фрази.

Третя властивість мови як засобу реалізації влади полягає в тому, що мова становить відкриту й генеративну систему: за допомогою визначеного словника національної мови можна створювати безліч нових і нових речень, які будуть зрозумілими для слухача, а самі слова в цих нових контекстах реалізуватимуть різні свої компоненти й збагачуватимуться дедалі новими відтінками значень. Так з'являються й нові мовні «ярлики», які свідчать або про нові реалії життя, або про нове до них ставлення (емотивний та асоціативний компоненти значення). Вчений наводить приклади подібних мовних одиниць: *санітарний службовець* замість колишнього *сміттяр*, або *регіональний розвиток* замість *регіональне зменшення чисельності населення* або *регіональна занедбаність* (останні, зауважує він, були б значно більш адекватними щодо реального стану справ, наприклад, у сучасній Норвегії) [7, с. 98-99].

Ще одна релевантна властивість в аспекті проблеми «мова як інструмент влади» полягає в тому, що сама мовна система, більш чи менш явно, у специфічний спосіб відображає суспільні відношення, структуру соціально-політичної влади. Мова створює базу для вибору, який може здійснити окрема людина, проте водночас накладає на цей вибір певні обмеження. Мова неминуче пристає на чийсь бік, займає певну соціальну позицію. Своїм способом концептуалізації дійсності кожна мова представляє певну точку зору. Той факт, пише Р. Блакар, що в англійській мові відсутні багато виразів на зразок *masculinist* («маскулініст»), *charman* («поденник»), *houseman* («домогосподар»), проте наявні *feminist* («фемініст(ка)»), *charwoman* («поденниця»), *housewoman* («домогосподарка»), безперечно, переконливо демонструє, якого роду дійсність ми можемо уявляти, розуміти й передавати за допомогою англійської мови [7, с. 113-114]. (Зауважимо, що окремі з подібних лексем, а саме *masculinist*, *houseman*, *househusband* тощо, активізуються у використанні з такою семантикою, що теж відбиває особливості розвитку сучасного суспільства – див., наприклад, <http://www.merriam-webster.com/dictionary>).

Проте й одержувач при декодуванні повідомлення має певну свободу вибору, підкреслює дослідник. Одержувач аж ніяк не є безпомічним об'єктом, що потрапляє в пастку мовних механізмів влади відправника, він не зобов'язаний приймати пропонуване структурування світу. Тож очевидно, що існує складна й неоднозначна за своїми результатами колізія взаємодії між відправником та одержувачем повідомлення.

Дуже важливою в позиції Р. Блакара видається його настанова на те, що емпірико-теоретичні дослідження мови як «інструмента соціальної влади» можуть виконати «визвольну функцію»: можуть спонукати до критичного сприймання того структурування дійсності й того впливу за допомогою мовних механізмів, які мають місце в рекламі та мас-медіа, а також у повсякденному дискурсі [7, с. 118-119].

Мова здатна бути не лише інструментом соціальної влади, а й джерелом захисту проти маніпуляційних впливів. Увага реципієнта до вибору слів у повідомленні мас-медіа, врахування ним не лише референційної віднесеності мовних знаків, а й їхніх асоціативних компонентів значення та емотивних складників, рефлексія мовців щодо комбінаторики мовних одиниць в організації дискурсивної практики та їхньої взаємодії з невербальними засобами – тобто загалом рефлексивне критичне мислення одержувача повідомлення і наявність у нього базових знань у сфері медіаосвіти слугуватимуть оптимізації спілкування в цій царині. Визначення найважливіших соціолінгвістичних та соціально-комунікаційних засад формування такого типу сприймання сучасних дискурсивних практик у сфері масової комунікації становить перспективу подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко ; пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с франц. ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
3. Lakoff R. Persuasive Discourse and Ordinary Conversation, with Examples from Advertising / R. Lakoff // Analyzing Discourse: Text and Talk / Deborah Tannen (Ed.). – Georgetown : Georgetown University Press, 1982. – P. 25-42.
4. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // НЗЛ. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170-194.
5. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; пер. с франц. Н. А. Шматко. – М. : Институт экспериментальной социологии; Спб. : Алетейя, 1998. – 160 с.
6. Пастернак Б. Л. Доктор Живаго : роман / Б. Л. Пастернак. – М. : АСТ ХРАНИТЕЛЬ, 2008. – 541 с.
7. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия : переводы; сост. В. М. Сереева и П. Б. Паршина; общ. ред. В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88-125.

The problems of realization of political and social power in modern discursive practices of mass communication sphere are examined in the article. The philosophical and sociolinguistic aspects of the problem are analyzed. Special attention is paid to the question of realization of social power in persuasive discourse.

Key words: discursive practice, persuasive discourse, political and social power, language means of influence.